

Výzvy pandemie pro náboženství i pro religionistiku

A CO NA TO KÁJA MAŘÍK?

Jiří Arje Klimeš

„... Byl živ jako pohan. Tři neděle nemohl ani na mši svatou. I v neděli měl pro něho pan lesní práci. Ale čtvrtou neděli v červenci Kája rezolutně prohlásil: Dnes půjdu do Dražova na velkou mši, ať chcete nebo ne.“

Dlouho jsem váhal, jak začít religionistickou esej o covidu-19, až se mi náhodou dostalo do rukou toto půvabné katolické dílko – *Školák Kája Mařík*, V. díl. Kája na své lesnické praxi vnímá jako řádu odporující, že se nemůže v neděli účastnit mše svaté. Tento jeho – legalistický, pravověrný, naivní či rigidní – postoj je v příkrém rozporu s tím, co jsme mohli během prvního covidového roku sledovat v naší společnosti. Došlo totiž k tomu, co naše novodobé dějiny nepamatují – k naprostému zastavení veřejného náboženského života. To, o čem si komunisté mohli po desetiletí nechat ledva zdát, se stalo „tělem“.

mají nedělní bohoslužby a vysluhované svátosti, jako by najednou vybledla tvář v tvář nebezpečí nemoci, možné předčasné smrti či státního postihu.

Nechci tady řešit otázky technické, do jaké míry je skutečně covid-19 smrtící, anebo že v případě lidových církví by se vzhledem k velikosti jejich bohoslužebných prostor a počtu aktivních věřících daly bohoslužby slavit bez problému s rozestupy pětimetrovými, aniž by museli někoho z bohoslužby vylučovat... Jde mi jen o základní skutečnost, že odvěký důraz na společenství spásy, uskutečňování „těla“ Kristova, společenství slova a svátostí se najednou ocitl na okraji.

Jakoby křesťanská společenství jaksi „prohlédla“ a přijala za své židovskou zásadu „pikuach nefesh“, ochrany života, která je nadřazena drtivě většině náboženských předpisů.

Ostatně ochota židovských obcí uzavřít svůj náboženský život do karantény byla také pozoruhodná a často dokonce o pár kroků napřed před státními opatřeními. V tomto případě si to ale můžeme snadno vysvětlit snahou o ochranu starých členů (často právě posledních přeživších šoa) a také generačně zakořeněným pocitem ohrožení s naučenou potřebou rychlé reakce na ně.

Zajímavý ale byl odpor některých židovských ortodoxních komunit, které omezení náboženského provozu odmítaly s argumentem, že naší první povinností je služba Nebesům a pokud nás tato činnost přivede do nebezpečí (ná-

kazy, nemoci, popř. smrti), pak je to vůle Nebes. Naše rozhodnutí může být pouze jedno: zda budeme poslušni vůle Nebes, či nikoliv. To vedlo nakonec např. k úřední izolaci ortodoxní čtvrti Bnej Brak v Tel Avivu a také k tajné výuce v ješivách. Velkou roli zde hrál také fakt, že ortodoxní židovská společenství často ignorují internet, studenti nemají chytré telefony ani připojení k síti a výuka online není považovaná za skutečnou výuku. Mimochodem – v křesťanském prostoru jsem nezaznamenal žádné policejní ukončení nelegálních bohoslužeb či modlitební skupiny, která by se rozhodla dát přednost fyzickému slavení...

A to je další bod – náboženský život se přenesl do cyberprostoru v takové míře, o jaké se nám ještě před několika lety ani nezdálo. Křesťanské církve tak tento internetový prostor nově posvětily a věrní členové sledovali na obrazovkách, jak jejich kněží a faráři káží v prázdném kostele a před objektivy kamer uskutečňují „tajemství církve“...

To, do jaké míry a zda vůbec si tuto skutečnost církve uvědomují a zda ji reflektují, je samozřejmě jejich věc. Ovšem mělo by být věcí religionistické vědy, aby tyto nedávné události důkladně reflexi podrobila. Jde totiž o radikálně nový fenomén, kdy bylo upřednostněno zdraví a ochrana života před náboženskými povinnostmi do té doby samozřejmými. A kdy se virtuální realita stala spontánně plnohodnotnou náhradou fyzického slavení bohoslužeb a svátostí.

Samozřejmě, že nábožensky produktivních jevů se v souvislosti s covidem-19 objevilo víc. Odvěká antropologická danost patřit k nějaké skupině, k nějakému vyznání, možnost stát se součástí celku a někam patřit, obětovat se pro věc, se objevila ihned. Nadšení a zanícení, se kterým mnohé organizace a jednotlivci začali šířit roušky, jsou toho důkazem. Zpočátku nikoho ani nenapadlo ptát se, jak to, že stát nařizuje nošení roušek, a přitom není schopen je zajistit. Lidé se vrhli na šití roušek, které pak altruisticky rozdávali, a roušky se staly symbolem nové sounáležitosti. Šít roušky, nosit roušky se stalo společenským statutem, znamenalo to patřit k těm, kdo jsou solidární a odpovědní, kdo vědí, co se patří. A jak už to bývá, všichni, kteří toto sebeobětování zpochybňovali – ať už teoreticky vědeckými statěmi, anebo prakticky tím, že je nenosili – byli automaticky vnímáni

Páteční modlitba v egyptské mešitě. Foto: EFE/EPA/Khaled Elfiqi.

Stalo se tak kvůli ochraně zdraví a života věřících, a to na základě státních nařízení. Církve a náboženské společnosti byly až nápadně kooperativní a konformní s těmito požadavky a navenek neproklonil ani náznak jakékoliv reflexe. Onen křesťanský, v průběhu staletí často deklarovaný a realizovaný důraz na to, že za život tento, ve kterém máme usilovat o spásu a život podle Boží vůle, budeme odměněni v životě budoucím, jako by pozbyl naléhavosti. Jako by se církev najednou poklonila před zdravím, životem a bezpečím. Celá staletí a celé knihovny učení o tom, jak „kruciólní“ význam

jako nepřítel, jako ohrožení. Uvědomil jsem si to, když jsem šel (se spuštěnou rouškou) sám po chodníku po mostě. Přes dva jízdny pruhy a deset metrů ode mne, na druhé straně, šla žena. Ta nelehala, proběhla mezi auty a ihned na mne zaútočila, že porušuji nařízení a ohrožuji druhé... Příklady by asi každý z nás mohl přinést víc. Myslím tím příklady, kdy se lidé chovali objektivně iracionálně, a to i vzhledem k platným nařízením, která si sami zpříšňovali.

Ano, po dlouhé době mohli lidé k něčemu patřit, k něčemu, co je přesahuje, jejich životy nabyly na významu a byli ochotni se – do jisté míry – i obětovat. Tyto lidské vzněty v historii po pravidle vzbuzovalo náboženství, později národ a jazyk a také politika. V našem světě už se z jazyka, politiky a náboženství staly veličiny, které tyto vzněty už nepůsobí. Dokonce i pojem národa nechává (zatím?) většinu národa chladnou. Až přišel nový podnět, covid-19... Ovšem, s dnešním odstupem, kdy se covid-19 už téměř stal součástí našeho života, tyto řádky působí možná trochu přehnaně, ale jen si zkuste vzpomenout, jak to bylo... Co z toho jsme si tehdy uvědomili, co z toho jsme byli schopni tehdy reflektovat? Tehdy, kdy se svět rozdělil na ty, kdo covid-19 respektují (a s tím spojené restriktce), a na ty, kdo ne. Dělicí čára šla (a ještě pořád jde) napříč nejen jednotlivými společnostmi, ale i napříč státy – vzpomeňte např. na Švédsko!

A to je poslední věc, kterou bych chtěl zmínit. Co mi paměť sahá, bylo to poprvé, kdy tímto způsobem zasáhl nějaký jev celý svět. Nejen napříč státy, náboženstvími, politickým spektrem, ale napříč celým světem. Celý svět zasáhl jev, který vyvolal emoce a hnutí, které do této doby byly vlastní pouze náboženství či nacionalistickým či radikálně politickým hnutím. I Greta může covidu-19 jeho celosvětový impakt závidět. Je to vskutku nová věc, že jeden jev může na celém světě vyvolat emoce podobné náboženskému zanícení, jev, jehož vnější projevy se podobají náboženské misi či nadšené kolektivizaci – a to včetně zásahů do individuálních práv.

Skeptik by na tomto místě mohl říct, že přece jde o reálný virus, kterému se musíme nějakým způsobem postavit. To naprosto nezpochybňuji, jen toto dění komentuji a tvrdím, že se opět – a to celosvětově – setkáváme s jevem, který

je doprovázen atributy, které byly dříve vyhrazeny náboženství. A že lidi sjednocuje a také rozděluje, podobně jako náboženství, protože diskuse, která se o něm vede, velmi často postrádá prvky racionální reflexe. A že, a to je asi nejzajímavější, je tento jev silnější než náboženské učení a praxe. V plné nahotě se tak vyjevila slabost institucionalizovaného náboženství na straně jedné a zároveň na straně druhé potřeba lidí přimknout se k nějaké myšlence, k nějakému hnutí. Globalizace, o které tak často a rádi diskutujeme, se zároveň prokázala jako už dokončená skutečnost.

Na závěr si pak dovoluji popustit uzdu své religionistické fantazii k následujícím тезисům, které předkládám k reflexi a kritice:

Na základě dění okolo covidu-19 považuji za zřetelné že

1. globalizace postoupila natolik, že nejen společenství národních států, ale i korpusy globálních náboženských společenství se staly do značné míry bezbranné vůči globálním jevům;
2. to je umožněno individualismem, který za jednoznačnou prioritu pokládá prospěch, tedy zdraví a život jednotlivce, a není ochoten se podřizovat idejím, byť tradičně náboženským;
3. tradiční náboženská společenství jsou ve vleku těchto tendencí a buď si tuto skutečnost neuvědomují, anebo jsou vůči ní bezbranná;
4. většinová společnost je sice programově nenáboženská, nedotčena ovšem zůstaly její tzv. antropogenní

danosti, v minulosti často vykládané jako náboženské potřeby; myslím tím např. potřebu sounáležitosti, společné myšlenky, sebeobětování (ovšem pouze do jisté, individuální míry), symbolu, symbolického jednání atp.;

5. proto jednotlivci spontánně, nereflektovaně a také nepředvídatelně reagují na podněty, které jim umožní – z jejich pohledu efektivně – tyto potřeby naplnit;
6. k tomu dochází opět nečekaně a díky propojenému světu globálně a velmi rychle.

Otevřená ale zůstává otázka: k čemu to? U náboženských, národnostních a ideologických hnutí odpověď bývá zřejmá. Ne tak u covidu-19, kdy se ztrácíme v celosvětovém spletní ekonomických a politických zájmů a idejí. Nezbyvá nám tak než tento jev podrobit důkladné reflexi...

Jiří Arje Klimeš (*1975) žije ve Zlíně, pracuje jako redaktor časopisu Chajejnu, tlumočnick a koordinátor projektu internetového náboženského vzdělávání.

✚ NA PŘÍŠTĚ 1/2022

Pandemie nemoci covid-19 náš svět proměnila a proměňuje, o tom není pochyb.

Jak proměnila náboženství? Několik úvah o tom obsahuje esej na těchto stranách.

Stejná otázka

proměna náboženství v pandemii je také tématem příštího *Dingiru*.

Protest v Los Angeles.

Foto: Damian Dovarganes, AP.